

84 (2Poc-Kapa)6
X98

кара: 60837

Хубийланы Бузджигит

САУГЪА

Хубийланы Бузджигит

САУТЪА

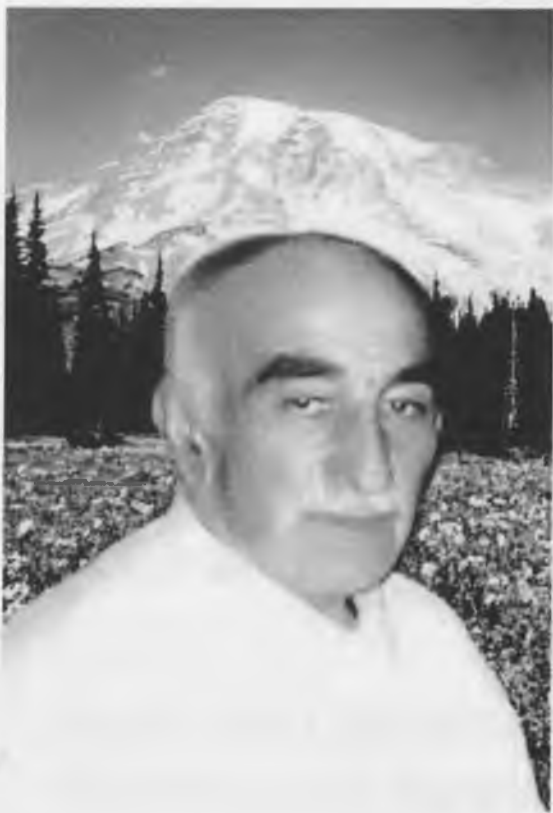
намула, нарт сёзле,
хапар халда оюмла

кара. 6083-А

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
КАРАЧАЕВО-ЧЕРКЕССКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
ИМ. Х.Б. Дайрамуковой

2009 дж.

КАРАЧАЕВО-ЧЕРКЕССКАЯ РЕСПУБЛИКА
УНИВЕРСАЛЬНАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
ДЕПОЗИТАРИЙ

**Адам баласы ахратха
Джашай келиб джол бурур...
Сыза барсанг къягъытха,
Бары да эсде турур**

Хубийланы Бuzджигит

Ал сёз

Мен дуняны эм ариу джеринде, Теберди ёзенни эм да Къарачайны накъут-налмаз джюзюгюнде Домбайда Байчораланы Немирни джашы Назирни къолунда бир къол джазманы къолума алыб ичине, бетлерине эс бёлдюм. Биринчи назмуну окъугъанлай огъуна сагъышымы бёлдюрдю. Терен оюмлу, таб джазылгъан, кимге да эс табдырлыкъ назмула, нарт сёзле, хапарла джюрегиме алтын тюуреуючле болуб тюйрелдиле. Джашауну не джаны бла да тинген шайыргъа бюсюреу эте, озуб кетген джыллагъа кёзлерим чыракъ ийиб, къанатлы эсими бошлаб сагъышландым.

Хубийланы Дадашны джашы Бузджигитни адабият джолунда терен оюмлу назмулары, нарт сезлери эм да айтыулары, хапарлары, толу бюсюреу этерча, терен магъаналы, суратлау джаны бла да асыл адам, адам инсанны дунягъа не ючюннге, не магъана бла келгенин, аны анда орнун эм да табигъат бла байламлыгъын, уста кёргюзе билгенди, авторну чола, магъанасыз айтылгъан тизгини джожьду. Ол дуняны ёлюмсюзлюгюн, кюнню, айны, аламны адам ючюн къуралгъанларын ачыкълайды. Хубий улу джарыкъ, мелхум, рахат джашаугъа къаршчы тургъан терс шартланы огъурамайды, ол аланы сёгеди. Бузджигитни

назмуларында окъуучуну сагъышландырлыкъ,
терс атлагъанны тюз джолгъа саллыкъ, ич
сезимлени къозгъарыкъ кёб тизгин барды. Адам
инсан артыкълыкъдан, зорлукъдан,
джахилликден, керексиз адетледен,
экибетлиликден, сатлыкъдан, джутлукъдан,
дагъыда кеб керексиз затладан кери болургъа
кереклисин кёргюзеди. Ол миллетибизни,
джуртубузну, къралыбызны джашаууна сансыз
тюл эди. Эшта аны ючюн болур джазгъаныны
джюрекге тийгени. Китабны къуралыуунда
талай тюрлю адабият джорукъгъа тюберге
боллукъду. Ары экитизгин, терттизгин
джорукълада джазылгъан назмула эм кесгин
хапар халда айтылгъан айтыула да киргендиле.
Адамлыгъы толу болгъан таулу айырма
чыгъармалары бла окъуучуну къууандырыр деб
келюме келеди. Автор керти дунягъа кетгенди.
Джандетли болсун, джатхан джери кенг болсун,
айтыр сёзюн ахлусуна, хоншусуна, элине,
джамагъатына, эм да миллетине бу китабында,
энчи оюму бла салгъанды.

Батчаланы Башир

Март

Март сагъынса келдим деб
Джылы болур, джаз келир.
Къурч бугъала гюрюлдеб,
Къаладжюк да сюркелир.

Адам миллет дженгиллер,
Ауур кийим атылыр.
Гяхиникни мал излер,
Кюн кюртлеге къатылыр.

Сабийлеге тин кирир,
Джазда оюн болур кёб.
Мамурач да тирилер,
Баш къаратыр тарда чёб.

Март ай келиб бошаса,
Джер кюйюзча кёрюнюр.
Кюннге джылыу къошулса,
Адам джерге бёлюнюр.

Боран

Тюзде, сыртда кьар кьоймай
Боран сюред энишге.
Уууртладан бир тоймай
Ишин санайд ол ишге.

Джолда келген джолоучу
Аджашады джолундан.
Боранны уа тыяргъа
Келмез аны кьолундан.

Кьошха джетиб ол боран
Малчыланы джунчутад,
Хайырланган ач бёрю
Бедеу малны терк тутад.

Кёбге бармай ол боран
Сорушуб да кьалады.
Сууугъу бла бек чомарт
Кимден тансыкъ алады.

Алтын кюн

Алтын кюн джылтыраб тийиб,
Тау башладан къарайды.
Саулай джылыуун джерге ийиб,
Дун-дуниягъа джарайды.

Кюн кери джерде нюр джашау болмаз,
Кёк буз болуб, бузлаб турур.
Кюнсюз джерлеге берекет кьонмаз
Ол джетмесе, джашау кьурур.

Кюн болмаса кече кьонар джерге
Чарс дунияны ёмюрлюкге алыр.
Джаны саулай адам кирир кёрге,
Кёз байланыб, сокьур болуб кьалыр.

Алтынлы кюн бек джылтыраб, тийиб,
Гыйы бузну эрите да беред,
Эртден сайын, алтын бёркюн кийиб,
Сау дуниягъа джылы кьучакъ керед.

Джангы джыл

Келе тургъан джангы джыл
Огъурлу джыл болсун.
Ойнаб хаман джюрек къыл
Адам мураты толсун.

Дунияны башына
Тынчлыкъ кёгюрчюн къонсун.
Кюн кетмесин бошуна,
Ишлей билген солусун.

Уллу Аллах джокъланы
Рысхы бла бар этсин.
Чырт тоймагъан джутланы
Тамакъларын тар этсин.

Ичкичи

Ичгиге тамам берилиб,
Аман макъача, керилиб,
Табханын кърнына уруб,
Юйю, тыбыры да къуруб

Сабийлери джалан аякъ,
Азгъын, арыкъ, къуу таякъ,
Тепсиде къабар гырджын джокъ,
Кеси уа джарыкъ, кърны токъ.

Ай бла кюн

Джарыкъ ай джылтыраб тийиб,
Кече узуну къуллукъ этед.
Кюн чыкъгъанлай, танг атыб,
Ай солургъа кетед.

Джарым сутканы къуллукъ этиб,
Кюн да солургъа кетед.
Сау кюнню солуу алыб,
Ай да орнуна джетед.

Бири кече, бири кюн
Джерге къуллукъ этелле.
Арыу-талыу билмейин
Ёмюрлени кетелле.

Ач тюлкю

Тюлкю чыкъды тешикден
Бир джукъ табыб къабсам деб.
Аллах меннге буюруб,
Бир къабар зат табсам деб.

Чабды ёрге, энишге,
Артыкъ ол джукъ табмады.
Къоркъакъ тюлкю тийреде
Тауукъ бутдан къабмады.

Сагъыш этди ол тюлкю
Таша джерде олтуруб,
Сагъышында, эсинде
Ауузун этден толтуруб,

Болса эди бишген аш,
Мен къош таба барайым,
Къой кесилген кёзюуде
Ташадан бир марайым.

Не уа мыллык табарма,
Сукъланырча ач къауум.
Этчикден бир къабарма,
Тас болмазча къарыуум.

Ауругъан мал кёрсем а
Бёрю тюлме тутаргъа.
Джокъду аллай азауум
Аны бойнун тартыргъа.

Рахын къочхар уралмаз
Къатылсам да ма мени,
Джаз тауукъну тутаргъа
Мен сакълайма ингирни.

Ол сагъыш бла ач тюлкю
Къош джанына къысылды,
Келгенликге не табды,
Юсю болуб суу, кылды.

Къысха кюнле

Къысха кюнле башладыла узайыб,
Гоккалагъа энди этер ким айыб,
Къобан суу да тебрегенди таркъайыб,
Джылы кюнле барадыла азайыб.

Адам баласы

Адам баласы джашауда
Кёб кыйыллык кёред.
Эсде кыалыр джазганынг,
Эс кыагытда кёрюнед.

Адам баласы джашауда
Зауукълук да кёред,
Эсде кыала джазганы,
Джулдузлагыа бёлюнед...

Кыйынлык бла зауукълук
Къарнашла кирик,
Экисин да санайса,
Джожъча таукеллик.

Экисин да сынамай
Кирмезсе кёрге.
Кыыяма кюн, джазганынг
Къобарыр ёрге.

Ол себебден джазама
Мен кёргеними,
Джубанама джашауда,
Терслеме мени.

Сиз сабийле

Сиз, сабийле, джашауда
Джулдузлача джашнайсыз.
Окъуй, ала кёб билим,
Джахилликни ташлайсыз.

Сиз окъугъуз, сабийле,
Джашауугъуз джарырча.
Хариб, джазыкъ болмайын
Джашау джолну барырча.

Алтын къаланы кирити
Окъуу бла ачылад.
Уллу насыб миллетге
Окъуу бла чачылад.

Берилиб да оюннга,
Унутмагъыз окъууну.
Тырмашыгъыз окъургъа,
Хорлар ючюн джазыуну.

Сиз, сабийле, джашауда
Джудулагъа ушагъыз.
Билим ала, эринмей,
Къууанч эте джашагъыз.

Школда билим алсагъыз,
Къыйын тиймез сизге иш.
Къалгъандыла джахил деб,
Сизге айтмаз эл бедиш.

Эсиргенни кюню

Тартыб, чыгъыб орамгъа,
Тели-мели этдириб,
Къартны, джашны кёзюне
Эм башына джетдириб.

Тентирей да джыгъыла,
Тынгы бермей озгъаннга,
юсю-башы болуб кир,
Эл салырча базманнга.

Джолда барад ичкичи,
Сыдырылыб къол эм бет,
Кире барад балчыкыгъа,
Айтчы, неди бу адет?

Тамам ушайд чочхагъа,
Боялыб да топракыгъа.
Ёшюн уруш этеди,
Кимни санайд къоркыакыгъа?

Кара: 6083

Бар эд джангы костюму
Юсюне таб джараша
Аны сёкдю эм джыртды
Джетгени бла барыша.

Ол зат анга сыймыды?
Туурадан бир къарачы.
Эй, сыйынгы тас этген,
Ичмей, джукъгъа джарачы.

Тарта эсенг, джууугъум!
Тарт сен атмай бетинги.
Чырт джарсытма юйюнгю,
Ыйлыкъдырма тенгинги.

Согушну къайгъысы

Кимни эрин, кимни джашын
Асырады Согуш деген.
Аурутады кеси башын,
Къайгъыланы артыкъ билген.

Сауну кѳрге тыгъа берди,
Ашхыланы кыра берди,
Кѳб сабийни ѳксюз этди,
Къайгъы бла кюню кетди.

Ол келтирген кыйынлыкъны,
Джокъду саны-санауу.
Ким тюзетир ол сылыкъны,
Хар сѳзюню бард ууу.

«Талау тийсин аманлагъа», -
Дейди Согуш, къайгъы излей.
Сѳзю тиед адамлагъа
Къайгъылыны, джити мизлей.

Къойчу джашха

Къыш къыямада, къышхы боранда.
барамта кючлеб анда эм мында,
Чилле сууукъну бир да истемей,
Учхан чауканы ранда эслемей,
Сюрюу ызындан тубанда бара
Къылыч санланы ойната.
Сюрююню аллын кезлеуге бура,
Джамчынгы джелге тарата
Аякъ юсюнде джюрюй бересе,
Къойчу борчунгу толтура.
Малынгы халын кесинг билесе,
Кёзюуде ташха олтура,
Сен юзгерере сагъыш этесе...
Сагъыш этесе юйюнге.
Сюрююню сюрюб, тарны кетесе,
Къууана джарыкъ кюнюннге.
Къойчу уланнга къоркъуу салалмаз
Таб юзюлсе да гыйы кюрт.
Къошчу самырынг терсейиб къалмаз,
Талмай, арымай малынгы сен кют.
Эртден бла эртде мурджардан къоба,
Къарам, иеси малларын таба,
Санай бересе хар бир къоюнгу,
Кюннге узата сингир къолунгу.
Къойларынг бирде джоппу джыйылыб,

Бирде бѐлюнюб, кенгнге джайылыб,
Бири бирин а сюре, тебере,
Макъыргъан таууш джюрекни кере,
Бедеу сыртлагъа бирде узала,
Бир эртде келе, бир кечге къала
Къайтаса къошха. Биягъы тубан,
Оджакъдан чыкъгъан тютюнге ушай.
Добардан къачхан тюлкюге ушай.
Къулакъ ичледе бирде къубула,
Къая джарагъа болуб да джула.
Сен а сюресе малынгы таукел,
Джел бла тарала къаяда кекел.
Джазгъа чыгъарса къырмай малынгы
Ишинг ючюннге бѐле джанынгы
Былайды дейсе къойчуну халы,
Ишине кѐре семизди малы.
Энтда, сызгъыра джелле келирле,
Алты эшик бла джерге кирирле,
Алай а къойчу сюрюу бла барыр,
Къозу макъырса, бет нюрю джарыр,
Сюрюу кютгени келтире себеб,
Тас болгъан малын табады излеб.

Ол сѐгюш алмаз иши ючюннге,
Сюрюуню сюре, ышара кюннге.

Андан эсе ёлгени ашхыд

Ой, джамагъат, ийнаныгъыз сёзюме
Мен адамны тонгуз болуб кёргенме.
Кёрюннгени сайын мени кёзюме,
Мингден артыкъ анга налат бергенме.

Бауурундан тюшюб эди джерге,
Топуракъны этген эди къатыкъ.
Къобалмайды кюрешсе да ёрге,
Ол ичгенди, ашагъанды артыкъ.

Чагъыр ичиб, ач бёрюча, тойгъанд,
Джата беред къучакълаб да джерни.
Ташха уруб башын тешиб къойгъанд,
Тебереди бир къолу бла джелни.

Аны кёрген джийиргене ётед,
Къыйылгъанды аны бютеу саны.
Ол атагъа, анагъа да джетед,
Тюрлене да тамам бети, къаны.

Кёзлери уа тартхандыла хымил,
Ауузундан ачы кёмюк келеди.
Ишлеб кьолу болмагъанд хиппил,
«Тонгуз» болгъанд, аны озгъан кёреди.

Ёлюк болуб ол эсирген джатад,
Гыбы кибиб керилиб эм кёбюб,
Ичген адам эрлей бетин атад,
Озгъан озад налат бериб, сёгюб.

Хант юйде ол тутта билмей кесин,
Чыгъа келиб, босагъада аугъанд,
Кёб ичиб да ташлагъанды эсин,
Ичер кибиб былай къанмы джаугъанд.

Андан эсе ёлгениди ашхы,
Адам кезде болду хайуан, тонгуз.
Бирди анга джел эсе да кышхы,
Джер эсе да тайгъакъ, ташлы эм буз.

Къызгъа

Сен бир юйню ариууса,
Аны кюнча джарытхан
Гокка кирик, бир ариуса,
Анча кёзню къаратхан.

Сени кёрген хар бир джаш да
Чыртда суймей къоялмаз.
Сен сылагъан терек, таш да
Тюрсюнюнгден тоялмаз.

Субай санынг бек ушайды
Кавказ джуртда наратха.
Насыблыды сени аллыкъ,
Джетер толу муратха.

Къара къундуз эс иерча,
Къарадыла къашларынг.
Джулдуз кирик нюрюнг къоймайд
Къарачайны джашларын.

Къара дугъумлача, сени
Ариудула кѣзлерииг,
Джюрекге уа балхам болуб
Тиедиле сѣзлериинг.

Къарамынгдан баргъан джолум
Турмаз дейме къарала,
Къачаннга дери турлукъма
Сен ариугъа тарала.

Таулу кыызчыкъ, къара кёзлючюк,
Сюйдюм къараб кёргенлей.
Джазгъанма сениге мен эки сёзчюк,
Окьюугъа терен сингенлей.

Бек кебден бери мен излей эдим
Бир маджал кызыны алыргъа.
Осалгъа тюбёб айырылмай,
Иги бла джашаб къалыргъа.

Сен ариу, сени къараб кёргенлей,
Джюрегим сениге илешеди.
Джюрек тилиме буйрукъ бергенлей,
Тилим чалышмай сёлешеди.

Мен, сёлеширча болмай кесинге,
Къагъытха джазыб ийгенме.
Ийнана эсенг татлы сёзюме,
Джанымдан сени сюйгенме.

Сени суйгенча, сен суйсенг эди,
Ол мен айтханны этерсе.
Этсенг, суймеклик отда сен кюйюб,
Толу муратынга джетерсе.

Къыйнамам чыртда джашауда сени,
Къууана-кюле джашарса.
Къабыл этелсенг бу тилегими,
Суймегенледен бошарса.

Бир кыызгъа

Талай джылны мындан алгъа
Сабий эдинг, джалан айланган,
Энди джарагъан кыыз болдунг,
Кыызланы ичинде сайланган.

Сабий заманынг эсима тюшсе,
Уялама сюеме дерге.
Джаралы джюрегим кыызгъанад сени
Башха биреуге берирге.

Мен сени ариуну суймейме зорлаб
Эм да терилтиб алыргъа.
Бар эсе, джаным, суйгенинг сени,
Эркинсе анга барыргъа.

Ол сени суйген джарлы джюрекни
Суугъа атсам да сууумаз.
Бирге этелсек къабыл тилекни,
Бизден насыблы да болмаз.

Кёб сагъыш эт да кёзюме къара,
Салма джюрекге сен джара.
Сени суйгенни сенда бир суй,
Экибиз болур кибик бир юй.

Ишсизлик

Ишсиз джашаугъа кюн джокъду,
Экиси туугъан къарнашдыла.
Экиси бирге джюрюселе,
Хар къайда да башдыла.

Ишсиз – джашау джашау болмаз,
Ол аджалды, ёлюмдю.
Ишсиз адам чыртда онгмаз,
Тейри адамы, кёлюмдю.

1968дж.10 май

* * *

Дыгаласынг сени кѳурумаз,
Ёлюб джерге киргинчи.
Дуния малдан кёзюнг тоймаз
Ёлюрюнгю билгинчи.

Билсенг сора битеринги,
Болурса сен шош, сабыр.
Кесинге, билиб кетеринги,
Хазырларса сен кѳабыр.

* * *

Окѳусанг болурса адам
Окѳумасанг болурса надан.
Джахил адам сокѳурчад тамам,
Ким болур джазыкѳ андан.

Аны кюню аман бла ётед
Билмейди да хариф не элиб.
Иште болса, кесин мыдах этед,
Дуниядан бек аз затны билиб.

* * *

Бек ашыгъыш сакълайбыз
Кюнню дженгил ётерин.
Алай а биз билмейбиз
Кюн ётсе ашхам джетерин.

Хар ётген кюнюнг сени
Ёлюм таба суюрейди.
Адам аны биле да,
Кюннге сууукъ тюбейди.

* * *

Сагъыш эте биле эсенг,
Сеннге толу байлыкъды.
Терс сагъышха дженгдирсенг,
Ол джашауда сайлыкъды.

Ийме серге кесинги,
Кёлтюр башынгы ёрге.
Джыя джюрю эсинги,
Джарыкъ тюбей ёмюрге.

Чалкычыны сёзю

Келигиз чалкы тартайыкъ,
Буруб дюрюле атайыкъ.
Къоймайыкъ хансны, къоймайыкъ,
Ишде хомухла болмайыкъ.

Этилген бичен кёб болсун,
Къышхыда малгъа джетерча.
Маркъа къозудан бау толсун,
Хар кёрген къууанч этерча...

А марджа, джашла, чалайыкъ,
Джерни габусун алайыкъ.
Джалкъаулукуну къояйыкъ,
Нартюх къатыкъдан тояйыкъ.

Кюз алааматды биченлик,
Бизге келишмейд бечеллик.
Гебен тюблени салайыкъ,
Джангур джетгинчи къалайыкъ.

Джайда ишлесенг эринмей,
Джангыз кюнюнг да бёлюнмей,
Джалкѡау, бошбоюн кѡрюнмей,
Каска джашаугѡа терилмей.

Кѡышны барырса тилемей,
Хоншунгдан бичен излемей,
Джазгѡа кѡууана чыгѡарса,
Не сууукѡну да джыгѡарса.

Тойда

Ойра, джашла, туругъуз,
Уругъуз харсны, уругъуз.
Къыз чыкыгъанды тепсерге,
Къууат салалды ол джерге.

Хайда, эй, биринг чыгыгъыз,
Сюрюгюз аны, сюрюгюз,
Барыгъызгъа ол джетмез,
Къуру биринг сюрюгюз.

Ойра, хомух, оздурма,
Таулу къызгъа оздурма.
Кесинги анга оздурсанг,
Бюгер ючюннге тойда сан.

Тойчула сени сѣгерле,
Сѣзню игисин тѣгерле.
Ташадан къараб сен турма,
Тепсесенг, мен харс урурма.

Ойра, джашла, тебсегиз,
Теб-тегерек бурулуб.
Сюйгени болгъан эл тойда
Турмаучуду къубулуб.

Тутугъуз, джашла, кызланы,
Сакълайды тартыу – абезек,
Буругъуз, джашла, аланы
Къолтукълашыб бекден – бек.

Ойра, джигитле, чыгъыгъыз,
Танг атхынчы той барсын,
Джюреклеге танг атсын,
Тойчу тойдан къууансын.

Алтын Кавказ

Алтын Кавказ, ариу Кавказ,
Разыд сеннге миллетинг.
Сенден иги бир джер болмаз,
Тазад ичинг, иннетинг.

Дуниягъа сыйлы атынг
Белгилиди, тауунг мийик.
Сенсе дейме таза алтын,
Гелеу хансны отлайд кийик.

Къарлы, кюмюш тауларынга
Эс беледи келген къонакъ.
Ашыгъады ким да санга,
Болгъанса да таурух, джомакъ.

Барды сенде, нызы, нарат,
Мингден артыкъ татлы кёгет.
Тазалыгъыз эсде къалад,
Хауалыды зыгыт чегет.

Бутакъ-мюйюз кёбдю бууунг,
Алтын Кавказ, сыйлы Кавказ,
Саулукъ багъад гара сууунг,
Сюе билген къуру къалмаз.

Тюзлюк хорлайды

Джерни юсюн зорлукъ ала келгенд,
Кёб онгсузну, кёб джарлыны кёмгенд.

Артыкълыкъны болуб къара табаны,
Кёбге тийгенд, ол эд аны аманы.

Ненча чачны агъартханды артыкълыкъ,
Тенги болуб кысха аны къатылыкъ.

Сарыубекча ауузун ачыб бек кенгнге ,
Къатылгъанды аны таба келгеннге.

Артыкълыкъны иелери патчахла,
Этгендиле кёб артыкълыкъла ала.

Айтханларын этиб эгер итлери,
Джаныуар тюрсюннге кириб бетлери,

Джарлы халкъгъа тургъандыла къатылыб,
Ашхылагъа садакълары тартылыб.

Тюзлюк

Ол заманны кир закону
Бай сёзюне къарагъанд.
Тюз эсе да, бай джарлыны
Тамам терсге санагъанд.

Тарыгъыб барса уа джарлы
Хыликге этиб ийгенди.
Джарлыдан эсе бай адам
Маскесин артыкъ суйгенди.

Болса джарлыны кёб малы,
Боллугъед рахат ашаргъа.
Болмагъанд джери кенг, эркин,
Юйюне кесек кьошаргъа.

Болмагъанд аны кышлыгъы
Кесине бичен чалыргъа,
Табмагъанд уллу эркинлик
Чегетден отун алыргъа.

Джерге, суугъа иелик
Байла, патчахла этгенле.
Къолларын суугъа тийирмей,
Джарлы миллетни джекгенле.

Бийге кийим джарлы тикгенд,
Малын да ол кютгенд.
Биченин чалыб бергенд,
Сабанын аны сюргенд.

Къарнын сылагъанд кюпсе,
Джарлыгъа буйрукъ бере.
Джарлы уа джылай-джылай
Болуб тургъанды ёре.

Ол эски, чирик заман
Байгъа, бийге онг болгъанд.
Мискиннге эм да джалчыгъа,
Терен къазылгъан кёр болгъанд.

Ол кёрден ол чыгъар ючюн,
Зорлукъну джыгъар ючюн,
Онгузла бары биригиб,
Чыкъдыла кюннге юрюлюб.

Эркинлик табыб миллетле,
Болдула бирге къралда,
Тюз джашау сынаб адамла,
Бардыла хаманда алда.

Тюзлюк терсликни хорлады,
Бир инсан къалмай бирикди,
Уллу Ленинни сыйлайыкъ,
Дуня азабын джау чекди.

Ит джюрек тарс деб джарылды,
Меньшевик къауум хорланды.
Тюзлюкню къызыл байрагъын
Джигер къолуна халкъ алды.

Къаудан гыбыча болгъанла,
Эс ташлаб башха болдула,
Къан дыгаласла эте да,
Баш къайгъыладан толдула.

Ууалды азау тишлери,
Тюзлюкге джетмей кючлери,
Бармады терслик ишлери,
Къара кюйюб да ичлери.

Къум къуюлду кёзлерине,
Эс белген джокъ сезлерине.
Къушдан ычхынган къанатлы
Къанатларын эркин къакъды.

Къартны сёзю

Толгъан айча джаш заман
Кетгенсе ётюрб.

Джашау барад, къартлыкъ дженгнгенд,
Не мурат этиб.

Къымылдаучу тири санла
Муккур болдула.
Къушач кёрген кёзлерим а
Чарсдан толдула...

Джаз

Къыш кетди бизден джанлаб
Акъырын-акъырын артына къарай.
Джаз да келди джуукълашыб,
Къышны кетгенин марай.

Сууукъ джер джылыныб,
Кырдык чыкъды юсюне.
Хайуанла арбаздан чыгъыб
Джайылалла суююне.

Джалгъан ариулукъ

Тоба-тоба, помадет,
Къайдан чыкъды бу адет.
Эрнин къызыл боягъан,
Къысха кийиб айланган.

Къутас чачын кесдирген,
Пудра джакъгъан бетине.
Бурнун миз бла тешдирген,
Къыяу салгъан этине.

Тоба-тоба, помадет
Керекмиди бу адет.
Чач кесдирген, къаш джулкъгъан,
Къанатлыча джулкъунган.

Бедиш алгъан кесине,
Атлай баргъан терсине.
Керек тюлдю бу адет,
Тоба-тоба, помадет.

Эки кыызчыкъ келелле,
Экиси да озгунла.
Ушагъыусуз кюлелле,
Къачар кибик къузгунла.

Бири-бирин тебере,
Бармайдыла джолда тюз.
Резин, чайнай, кёбдюре,
Болуб тамам тёзюмсюз.

Башха тилден сёз къошуб,
Ана тилде селеше,
Биреу кетсе урушуб,
Джууаблаша, демлеше.

Юслерине къарасанг,
Стилягала кёрюне.
Кемликлерин сагъынсанг,
Къашбаш тюе, тюрлене.

Атадыла уят, бет
Чыгъадыла масхабдан,
Билмейдиле джукъ, адет,
Сокъранныкъла бек артдан.

Къыш

Эй, батыр къыш-акъ сакъаллы,
Къайры кетдинг сен зауаллы?
Ахыр кюнюнг битдими,
Аджал сеннге джетдими?

Эригенди гыйы санынг,
Бетингден къачханды къанынг.
Къайсы джерге сугъулдунг,
Акъ джыланча, созулдунг.

Ууахтыны билмесенг,
Ышармасанг, кюлмесенг,
Къашларынгы бек кериб,
Сыртда, къолда керилиб.

Тюзде къалгъан адамны,
Джарыгъында аламны,
Ач бёрюча къууаенг,
Бойнундан да буаенг.

Терезеден, эшикден,
Не гитче да тешикден
Юйге къуугъун салаенг,
Эсибизни алаенг.

Кёб сакълатыб, джаз келди,
Буз эриди, къар ёлдю
Кырдык чыкъды, кёл алды,
Мал чеб башха къадалды.

Эй батыр къыш, кетдингми,
Джерни разы этдингми?
Джаз джылыугъа джол бердинг,
Не ючюннге эридинг?

Эгечиме письмо

Къалмукъ тюзледен, узакъдан
Иеме сизге сыйлы салам.
Кесимден, келинден, Муссадан
Таза джюрегибиз бла тамам.

Биринчи саламым эгечиме,
Анга киши да ёпкелемез.
Экинчи саламым Ханапийге,
Анга да киши огъай демез.

Андан сора мени саламым
Айтылыр, Дагира эгечим,
Ханапийни анасына
Айт салам, бол да келечи.

Къарнашлагъа, келинлеге
Айтыгъыз салам джюрекден,
Джанымча суйген Супиятха,
Иммолатха эм Пахатха.

Келлери къалмасын сабийлени
Саламдан артха къойгъанд деб,
Эскермезча аллай бир бизни,
Ол не затдан тойгъанд деб.

Ишин баджара билиучю,
Уллуну кёлуне джетиучю.
Эгечиме. Марзийге, мен
Салам иеме кёлюмден.

Иш десенг, кьачыб букьгъан,
Аш десенг, чабыб чыкьгъан,
Эгечиме, Джаухаратха,
Салам джазама кьагъытха.

Чурумсуз дерсен кьалмаучу,
Бешиш, сёгюш алмаучу
Кьарнашчыгъым Русланнга
Салам иеме мен анга.

Кьобузну ариу согъуучу,
Дерсин а аман окъуучу
Фатима нюр эгечиме,
Мен сыйлы салам иеме.

Саламым барсын арымай,
Барсын бек дженгил жангылмай.
Саламым кьуру кьалмасын,
Керексиз джерге бармасын.

Саламдан сора излейме
Тынчлыкъ, эсенлик сорургъа,
Сизни кёрюрге кюсейме,
Джол а узакъды барыргъа.

Тынч болурсуз, Аллах айтса,
Тынчлыкъ, эсенлик Аллах берсин.
Уллу, гитче, хоншу, тийре,
Барынгы да Аллах эсгерсин.

Бизден тынчлыкъ сорсагъыз
Аман тюздю халыбыз.
Аллахха шукур, бусагъатда
Сау эсенди малыбыз.

Саулугъубуз игиди башдан аякъ,
Къой кютебиз къадалыб.
Ашагъаныбыз эт, шорпа,
Къайтсакъ къошха бек арыб.

Ачхабыз ёсед ай сайын
Айлыкъны толу алабыз.
Ариу джыйыб, тюзетиб,
Сахтиян бочхагъа салабыз.

Къара бочханы къарны ёседи
Кюнден кюннге, айдан айгъа.
Бочха болур тобба-толу
Энди келлик джаз, майгъа.

Къойчулукъ къыйынд, ким да билед,
Алай а къоркъмам мен ишден.
Уруна турсанг, санынг ийленед,
Бир башха болмай къайишден.

Энди хапаргъа къайтайым,
Джерини юсюнден айтайым,
Хауасыны юсюнден да
Бир кесекчик къошайым.

Джай кюнлери артыкъ иссидиле,
Къаз гаккы къумда бишерча.
Къач айлары уа сууукъдула,
Къулагъынг юшюб тюшерча.

Къачхы айланы арты болуб
Ноябрь айы киргенди.
Талай кере боран къобуб
Совхоз малланы сюргенди.

Мингле бла тууарны, кьойну
Барамта сюрюб кетгенди.
Джарлы малчылагъа андан
Уллу зараууатлыкъ джетгенди

Сибирни сокъгъан сууукъ аязы
Борандан артха къалмайды,
Къалмукъну къум бла къатыш бораны
Чыртда игилик салмайды.

Боранда аны аманы
Ол къалын басынган тубаны.
Эртден сайын тюшеди,
Малчыны къанын ичеди.

Биз тубан басхан кюнледе
Экеулен болуб кютебиз
Кюн ачылса уа, сюрюуню
Бирибиз сюрюб кетебиз.

Муну бла письмом бошалды,
Барынга салам береме.
Сиз къайгъы этмей туругъуз,
Тюшлени джарыкъ кёреме.

Марияны Зухрагъа кюю

Ой Зухра, джарлы Зухра.
Бир ачы ёлюк болгъанса.
Къазауатсыз къан тёгюб
Ананга ачыу салгъанса.

Сеннге джетгенди ачы къыйыллыкъ,
Орус къатынла джылайла.
Къара джерни ананг, эгечинг тырнаб,
Белге белликле байлайла.

Кече ол тюшде кергенинги
Эртден къолунг бла тутханса.
Сабийлей, джаланлай чыгъа келиб,
Къара топракъны къабханса.

Джарлы ананг ауруу табханды,
Джараларынги кергенлей
Эгечлеринг къалай сау къалдыла,
Ёлмей сени бла биргелей,

Джаранга къолунгу салгъанса, Зухра,
Анам кермей къалса деб.
Анамы аллына джатханса, Зухра,
Мен ёлюб анам къалса деб.

Сеннге джетген кыйылыккыга
Терекле бирден джылайла.
Адамларынг кылай сау кыалгъанла деб
Кебле сейирсиниб кыарайла.

Сафрагъа не этейим деучен эдинг,
Сен Сафрачыккыны табханса.
Гокка хансчыккы чагъа келиб акыгъанча,
Сен кыара джерни кыабханса.

Сафра бла экигиз дерс этдигиз,
Кече арасына дери олтуруб.
Джарлы аналарыгкыыз джыламулкыла тегелле,
Этек алларын толтуруб.

Тенг кыызларынг, тенг джашларынг
Бир аман мыдах болдула.
Худжу осколкала кыалайындан тийгенд деб,
Бир бирине сордула.

Шёрттизгинле

* * *

Ётеди кюн, ётеди джыл,
Барады тохтаусуз заман.
Джашлыкъ кетед, джетед кьарглыкъ,
Джыртыкъ тоннга ушайд осал, аман.

* * *

Кече бла кюн барадыла аякълашыб,
Сен да бараса ёмюрлюк уянга
джуукълашыб,
Аллах берген эсе башынга акъыл,
Джашауунгу ётдююрсе мындан такъыл.

* * *

Эй, адам, ийнан айтхан сёзюме,
Сен кьонакълыкъда джашайса,
Кёб да джашамайын, аджал джетиб,
Къара топракъны ашайса.

* * *

Санларынгы таша кьарыу кемирир,
Кёбге иймей аны топракъ ашар,
Алай а джангы джан сени орнунга тууб,
Сен джашагъан дуняда джашар.

* * *

Тюшюрмей тутусанг да сыртынгда анангы да
Сен дагыда этермисе разы аны?
Аллах сыйлар сен анангы сыйласанг,
Джаханим от сакълайд, аны кыйнасанг.

* * *

Джарлыгъа джаны багъалыд
Байгъа уа малы багъалыд.
Бай ишледи да бай болду,
Джарлы уа ишлеб да джарлыд.

* * *

Адам тойса – тонгузду,
Ач болса уа къарнашды.
Тойса, тоймаса да бирча тургъан,
Барындан да ол башды.

* * *

Суу болмагъан джайлыкъдан
Хайыр чыкъмаз малгъа.
Адам излейд эртден чыкъдан
Таза юлюш алыргъа.

* * *

Оюмсуз джойсанг ачхангы,
Сен ачха кьоллу болмазса.
Кьуру тутсанг а бочхангы,
Ёнкюч алгъандан тоймазса.

* * *

Ичинге джарашмаз урлаб алгъанынг,
Къаты-къаты кьарнынг бурур.
Билиниб кьалса гудулугъунг,
Сыйынг кьалмаз, юйюнг кьурур.

* * *

Ётюб кетед джаш заманынг,
Бир кесекчик сабыр болмай.
Джашай барсанг, сабырд кьанынг,
Хыре джюрек – самыр болмай.

* * *

Бу уллу таула,
Мийик ауушла,
Шоркьа суулада
Джашау тауушла.

* * *

Джомакъ

Аны ичи кызыл от,
Джетген излейд къабаргъа,
Ёчдю аны къабхан а
Ёрге, энишге чабаргъа.

* * *

Къралыбыз кърал болмады,
Кюе ашагъан тон болду,
Кёблени ичин кюйдюрдю,
Бир къауумгъа уа онг болду.

* * *

Эки аякълы джаныуар,
Кёбню кыраса аямай.
Эй, сен зауаллы кырыуар*
Кыйнайса, рахат туралмай.

* * *

Пенсиябыз бизге толу джетмейди,
Бурун кибик ишчи ишин этмейди,
Къыралыбыз къалгъанды да оноусуз,
Аны ючюн биз джашайбыз къарыусуз.

*уничтожитель

* * *

Бош айлансанг, ишинг болмай, орам санаб,
Кёрген адам айыб этиб сениге къараб.
Ёлген ашхыд андан эсе узакъ кетиб
Ол игиди айланнгандан эсе кюйюб, бишиб.

* * *

Биреу джашар мангылай тер бла,
Башха алдау – арбау, бер бла.
Бирси арыш-бариш, дыгалас бла
Бири хыйла-мыйла, шабаш бла.

Нарт сөзлө

* * *

Озгъан ишге ачыма, кыйналма сен,
Сансыз этме, заман бла тюбешсенг.

* * *

Онглуну сёзю джерге тюшмез,
Джарлыны сёзюн киши эштмез.

* * *

Менича джокъду деме,
Сый, бюсюреу излеме.

* * *

Акъяллы адам ант этмез,
Керексиз затны сан этмез.

* * *

Кесинге ышан алгъын,
Башха болурча джагъынг.

* * *

Джахиллик бла барма,
Халкъдан бедиш алма.

* * *

Уллу кёллю болуб турма,
Тенгнге сыртынгы бурма.

* * *

Хыйлачы бла эринчекни негер этме,
Джолда бара джетгенинги эркелетме.

* * *

Тилчи болма, ариу кёрюнеме деб,
Налат алырса, сёлеш адамгъа эслеб.

* * *

Иги хоншунгдан джугъунгу аяма сен,
Осал хоншунг бла кюрешме сен.

* * *

Осал адамгъа ышаннгандан эсе,
Ышан аламгъа, ай чыкыгъан эсе.

* * *

Къачдан къутуллукъ джокъду,
Ёлюм а хаман токъду.

* * *

Адамны джюрютген башды,
Ёлгенни ачыкълагъан ташды...

* * *

Къанау юй джумушха къатышыр,
Керти эр тышындан джукъ ташыр.

* * *

Аман аманнга кьошулур,
Иги кьартлагъа болушур.

* * *

Къатынны кючю тилинденди,
Эрни кючю уа белинденди.

* * *

Тиширыу билген кьаргъыш,
Игини сёзю-алгъыш...

* * *

Кереклини джюрюшюнден танырса
Чыныкъмасанг бош джумушда талырса.

* * *

Биреуню кьайгъысы башхагъа оюн,
Хоншу ёлсе уа бардырыр тоюн.

* * *

Хоншунгдан джукъ урласанг ,бек джашыр,
Табса, джелкенги терк кьашыр.

* * *

Башынга джетмеген затха кесинги урма,
Джарсыгъанни эслеб, сансыз турма.

* * *

Ауруудан кьоркьсанг джабышыр,
Аманны ауузу кьабышыр.

* * *

Осал кьонакь джунчутур,
Иги кьонакь булджутур.

* * *

Аман кьызгъа накьырда этсенг–бетинги сояр,
Огьурлугъа накьырда этсенг – тынглаб кьояр.

* * *

Джигитге аджал дженгил джетер,
Кьызбайгъа да этелмез ол хатер.

* * *

Аман хоншу ёмюрге азаб болур,
Андан адам не кёчюб, не ёлюб кьутулур.

* * *

Кукалыкь жарыкьлыкь берир,
Сууукь джюрекни эритир.

* * *

Осал джууукьдан иги хоншу игид,
Хоншу адам хоншулукьда белгилид.

* * *

Ачыкъ эштилген бир ачы сёзден эсе
Ашхыды шыбырдашыб адам сёлешсе.

* * *

Ашамсыз адамны нюрю болмаз,
Мухар а чыртда ашын кьоймаз.

* * *

Табмагъаннга тары бюртюк – тауду,
Сары джаусуз, Маргарин да джауду.

* * *

Къар эриб кетсе, чанада сый къалмаз,
Арба уа къарда чанача баралмаз.

* * *

Адамлыкъ байлыкъдан да багъалыд,
Джарлылыкъ а адамлыкъгъа къаллыд.

* * *

Нёгерсиз адам билексизчад,
Нёгери уа бир билегичад.

* * *

Келининг иги эсе – сую,
Кюёюнг осал эсе – кюй.

* * *

Байды деб келин алма,
Акъяллы эсе – къялма.

* * *

Ёллюгюн эскермеген джазыкъды,
Не онглу да ахыратха азыкъды.

* * *

Элинден чыкыгъан эр ёксюз,
Тыбырын суйген – ёлюмсюз.

* * *

Башчысы болмагъан эл – ёксюз,
Къатыны осал эр – кёлсюз.

* * *

Юйюнден эрге чыкыгъан къыз,
Киши юйюнде болгъанчад джакъсыз.

* * *

Ёксюзге ушайд къаран къалгъан джер,
Ёксюзчад къатынсыз къалгъан эр.

* * *

Тынгылаучусу болмагъан сёз – ёксюздю,
Джырчысы кёб халкъ – ёлюмсюздю.

*Хапар халда
оюмла*

Уру

«Уру – уруну арты кьуру»- деб айтыу барды. Гудурукъ этгенден сакъ бол. Биреуню бир ийненин урласанг, аллай он ийненг тас боллукъду, рысхынгдан кьорарыкъды, аны бил. Хар ким да сени кибикди. Сени джугъунг урланса неллей бир кыйнала эсенг, ол сен затын урлагъан да аллай бир кыйналады, эм да ачийды, аны унутма. Кьолунг гудурукъгъа юренсе тыяллыкъ тюлсе кесиб атмасанг, аны эскер. Урлаб табхан затын огъур келтирмез. Ол адамны насыбсызыды, адамны харибиди, эм джазыгъыды. Ол дагъыда адамны болумсузуду, акъылсызыды, кьарангысыды.

Ётюрюкчю (алдаучу)

«Ётюрюкчюню керти сёзю да – ётюрюкдю»-, деб сёз барды. Ётюрюк айтыудан сакъ бол. Урлагъандан да ётюрюк айтхан аманды. Биреу джокълукъдан, биреу да токълукъдан урлайдыла. Джокълукъдан урлагъанны кечерге да боллукъду, ётюрюк айтханны уа кечерге боллукъ тюлдю. Алдаукъчуну юсюнде не аз да сыйы болмайды. Сёз ючюн: «Алан, Ахмат былай-былай деб айтханында, барыргъа, кьалыргъа да не этерге билмей турама». –«Къайсы Ахматды ол?»- «Ай юйюнге, Ахматны танымаймыса?»,-

А-а-а, ол ётюрюкчю Ахматхамы айтаса? Аны сёзюне ийнаныб баргъан сени андан башхалыгъынг неди. Аны сау сёзю джокъду». Былайда ётюрюкчюню сыйы къалай бузулгъанын кёрдюгюзмю? Керти айтхан эсе да, ётюрюкчю болгъаны себели, не эсге, не джюрекге тюйрелмейди. Ауругъан сау болургъа да болур. Алай а ётюрюк айтхан ауруугъа дарман табхан бек къыйынды. «Ётюрюк айтхан адет къалмаз», деб да айтыу барды. Юренсенг, андан къутулгъан бек къыйын болады. Тютюнчю киши тютюнню излегенча, ётюрюкчю адам хаман ётюрюк айтыргъа ёч болады. Ётюрюк айтхан не ауруудан да аманды. Ауругъанга юйдегиси, эт джуугъу къыйналады, ётюрюкчю уа саулай элни къыйнайды. Бир къауумла тынгылаб тургъандан эсе, ётюрюк айтхан да ашхыды дейдиле, мен аны чыртда тюзге санамайма. Ётюрюк айтхандан эсе, он кюнню тынгылагъан иги болур эшта. Тынгылагъанны сыйы, намысы кетерик тюлдю, ётюрюкчюню уа бир кетген сыйы къайтырыкъ тюлдю.

Терслик

Терслик этме, терс эсенг, кечмеклик тилей бил, терслигинги бойнунга ал. Мен джангылдым, билмей этдим деб, джюрекни джая бар. Кесинг терс бола тургъанлай, тюз

адамны терслеб, кесинге къазылгъан уругъа джыгъаргъа излеме. Бир терс адамны хатасы сау элге джугъады. Терс эсенг, терслигинги джамагъатха джукъдурма. Талай терс адамланы итликлери бла кёб миллет эллеринден, джуртларындан ашырылыб, кими ачдан, кими джаланганчлыкъдан къырылыб, кёб асыл адамларын киши джерледе къойгъандыла. Бир адамны терслиги минг адамгъа джетеди, аджал келтиреди. Терслик этген кеси-кеси бла да кълмай кългъанланы да джарсытыргъа бек ёчдю.

Артыкълыкъ

Артыкълыкъ, артыкълыкъ этген адамны ызына таякъ болуб кълтады.

Артыкълыкъ этме. Ол менден онгсузду деб, кълрыусузду дегенни айтыб, артыкълыкъ этиб кетме. Кълрыулу кълрыусузгъа, онглу онгсузгъа артыкълыкъ этиб барсала, дунияда тюз джашау боллукъ тюлдю. Хатасы болмагъан бла кюрешген адам онгмаучанды. Юсюнден кийимин тешиб кетерме не тюрерме дегенле уа уллу джангыладыла. «Биреуню бёркюн алсанг, бёркюнге сакъ бол» - деген айтыу халкъда джюрюйдю. Этген артыкълыгъынг ызына мычымайын кълтыргъа да боллукъду. Адам болсун, не да болсун сеннге хатасы тиймегеннге артыкълыкъ этме. Адамла урушадыла,

туйюшедиле, бири-бирин соядыла, ёлтюредиле, бары да артыкълыкь этиуге саналады. Артыкълыкь кёб тюрлюдю, сёз ючюн: бир онгсузну орнундан къобарыу, не уа хант юйде ауузлана тургъан адамны аллындан тартыб стаканын алгъан, къаладжюкню алайсыз да тартыб баргъан ёгюзге сыбыртхыны джетдириу, не уа гюнахы болмагъан малны уруб, мюйюзюню шобрасын къобаргъан дагъыда кёб тюрлю артыкълыкьла Аллахны саламы анга болсун, Мухаммат-файхамбар айтханча: «Артыкълыкь этме, артыкълыкь да этдирме».

Зорлукь

Зорлукь артыкълыкьны къарнашыды. Къыз суймей тургъанлай зорлукь этиб къачырыб кетселе, не уа сыйына, намысына къатылсала, ол да артыкълыкьны, зорлукьну эм уллусуна саналады. Кёб тюрлю зорлукь болады. Не тюрлю да зорлукь чотну аламатлыгъы джокьду. Биреуге зорлукь джетдиргенни Уллу Аллах кеси да кече болмаз. Зорлукь бир адамгъа джетгенча саулай миллетге да джетерге боллукьду. Артыкълыкьны тюбю, башы джокьду, не тюрлю да лагъым бла да биреу биреуге зорлукь, артыкълыкь этерге боллукьду. Зор этиучюлеге къатышыучу болма, сени да кеслерини бетлеринде кёргюзюрюкдюле.

Миллетинге, адамынга, кыралынга зорлукъ джетген заманда ёрге кыоба эсенг, сен керти да джуртунгу адамыса, артыкылыкъны эм зорлукъну ызына ыхтыргъан ётгюр кыобанны эм мийик толкыунуса, адам инсанны асылыса. Артыкылыкъла, зорлукъла ёмюрледен бери да джашауну, джашагъанны да кёме келгендиле.

Зарлыкъ

Зарлыкъ неден чыгъады? Адам адамны джашаууна, рысхысына, байлыгына, фахмусу-на, джигерлигине, ариулугъуна, насыбына, иши-не дагыда кёб затларына къара сукъланыудан, кёрюб болалмагъандан джюрегинде зарлыкъны кыозгъайды. Биреу кыадалыб ишлеб, мал кыурайды, юйюн, арбазын джарашдырады, иги джашайды, аны хоншусу уа ол этгенни эталмайды, анга джеталмайды, сора зарланыб башлайды. Зарланнгандан эсе, ол да аныча ишлеб, урунуб юйдегисин, кесин да аякъ юсюне салса ашхы эди.

Ишлер амалтын ашаргъа, кьерге табмай джюрюгенле аз тюлдюле. Ишге кесин толу берген адам зарланыргъа да заман табмайды. Зарлыкъ осал шартды. Бек зарланнган адам биреуню юйюне таб от салыргъа да боллукъду. Биреуге, онглу эсе зарланма да, андан да онг болургъа кюреш, къара, кир иннетни джюрегингде тутмада. Бир адамыбыз бир

кьуллукъгъа кирсе, оноучу болса, анга зарланыб аны тахтасындан кьоратыргъа кюрешебиз. Ол тюз тюлдю, хар адамны энчи акъылы, тюрсюнюча насыбы, иши да алайды. Не кюрешсек да биреуню насыбын тартыб алаллыкь тюлбюз. Кьолунгдан келе эсе, сен да иги бол, алаMAT бол, биреуге уа чыртда зарлыкь этме.

Къызгъанчакъ

Къызгъанчакъ бла къызгъанч.

Экиси да эки тюрлюледиле.

Къызгъанч деб, затын бола тургъанлай биреуден къызгъанганга айтылады. Аллай адам джокьду деб башын алады. Дагьыда аны юйюне къонакъ келсе, хантны къызгъангандан, аны дженгил кетерине ашыгьыб, дьгаласха киреди.

Хурджунунда ачхасы тургъанлай, аны джояргъа кёзю къыймай, кеси-кесинден къызгъаныб, кесин инджилтгеннге да айтадыла.

Къызгъанчакъ деб а биреуге бир рысхысы тюшерге тебреб турса, аны ол адамгъа тюшмезин суйюб, анга чырмау болгъан адамгъа айтадыла, дагьыда сен бир маджал зат алыргъа тебресенг, бу къауумла къызгъаныб, аны сеннге алдырмаз ючюн, сёгюб, ол алайды, былайды деб башлайдыла. Къызгъанчакъ болмазгъа керекди. Къызгъанчны, къызгъанчакьны да бир джангыз адам да суймейди. Бир джукьчукъ къабдырсанг,

ит да къатынга кысылады, кызгъансанг а къатынгдан джанлайды, къатынга басмайды. Адам да алайды.

Дунияда ёмюрлюкге джашарыкъ тюлсе, ууахты джетсе, бир кюн ёллюксе, атынга кызгъанч ат атаб ёлгенден эсе, чомарт эди хариб, иги адам эди, гюнахы кзурусун деселе игиди. «Берген къол алгъан да этеди», - деб сёз барды. Тилеб келген адамгъа бар затынгдан бир кесек бергенликге, аны ючюн джарлы боллукъ тюлсе. Кесинг кызгъанч болсанг, биреуден да джукъ алаллыкъ тюлсе. Ол затны эскер.

Къызбайлыкъ

«Батыр бир ёлюр, къоркъакъ минг ёлюр», - деб бош айтмагъандыла. Адам асыры къызбай болмазгъа керекди, алай а сакълыкъ да керекли затды. Ётгюрлюк, батырлыкъ керексизге болургъа керек тюлдюле. Иште болум керекча, батырлыкъ урушда керек болгъанды. Къызбай болсанг, къоркъгъанынгы билдирсенг, бир къауумла юсюнгю теблеб да кетерикдиле. Артыкъ къызбай болгъанлыкъгъа аджалдан къутулаллыкъ тюлсе. Бир къауумла тенглери тюйюле турса да, асыры къоркъгъандан анга болушмай, не орчагъа чабмай, тюйдюрюб, рахын этдириб да къоядыла. Кёре тургъанлай джанлаб, къачыб кетгенле да боладыла. Тенгинг

отха тюшген эсе, отха тюш. Суугъа кирген эсе, суугъа кир. Къызбай, къоркъакъ адамны батыр адамла суймейдиле. Джуртунга, миллетинге къыйынлыкъ джетген заманда къоркъуб, къызбайлыкъ этиб, артына туруб, аланы джаулагъа бошлагъанны бир адамда сюерик тюлдю. Аллайны сыйы тас болады, анга ышанырча тюлдю.

Адамла, ол къоркъакъгъамы айтасыз, аны бла джолгъа чыкъгъанда керек тюлдю, деучендиле. Керек джерде сакъ бол, керексиз къызбай а болма. Кеси-кесинден илгенген, буюкъгъан инсан къоркъуб артына тургъан джашауда толу юлюнюн алаллыкъ тюлдю.

Тилчилик

Тил этиу чынг аман адетни, шартны бириди. «Тилчини тили джелкесинден чыкъсын» - деб бош айтмагъандыла. Бири-бири бла иги, ашхы, бал джау кибик татлы тургъан эки адамны не уа эки юйдегини биринден бирине тил этиб, араны бузуб, бири-бири бла джау этиб, эм ахырында, тюйюшдюрюб къойгъанла да боладыла. Дагъыда аны кибик, сёз ючюн: Мен джауумдан сени юйюнгде бугъундум, сен а мени джарыкъ бетден, ичинги билдирмей ышандырыб мени юйюнгде букъдурдунг, алай а ташатын тил этиб, тахсаны бериб мени джауума сатдынг.

Экинчиси, мен сени юйюнгде букъгъанымы тегерекге баямлады, ол а иги иш тюлдю. Мен сеннге ышаныб, биреуню юсюнден ичги сёзюмю айтдым эсем, сен а барыб ол адамгъа ол алай айтды сени юсюнгден дединг эсенг, сен адам инсанны таджалы болмагъаны-нга къол салырчады. Адам тил этмезге керекди.

Тил джюрюб тургъан хоншулукъда, тийреде, элде эм да саулай миллетде, ёмюрде да берекет боллукъ тюлдю. Бири-биринги сёзюн этмеклик да осал шартланы бириди. Биреуню бир этген халатын билиб, аны саулай элге джайгъанла да бек уллу гюнах аладыла. Тилчи адам адамны осалыды.

Махтанчакъ

Махтанчакъ – адамны джазыгъыды.

Бир-бир адамла, мен джаш заманымда алай эдим, былай эдим деб, кеслерин махтаб тебрейдиле. Кими иште менден джигер джокъ эди дейди, башха тюйюшде къолума джагъыу болмай эдиле кебле дейди. Бирси уа, не сыфат бла, не сюек бла, не акъыл бла не заманда да мен онглу эдим деб, ауузуна кёблени къаратыб, махтана береди. Кеси кесин махтагъан – телиди. Сен иги, асыл, алапат, джигер, джигит, фахмулу, акъылман, болумлу адам болалсанг, аны халкъ джамагъат кеси кёрлюкдю, бюсюреу этерикди,

сый берликди, сени кеси махтарыкъды. Кеси-кесинги махтагъанынг бир джукъгъа да келишмейди. Бир къауумла мен тюрмеде аллай бир джылны олтургъанма деб махтанадыла. Ашхы джумушуну юсюнде махтана эсенг, ол бир джукъ-гъа да келишеди. Бирле къуллукъгъа киргенлей махтаныргъа ёчдюле, башларын ёрге тутуб, бизнича джокъду дей, адамлагъа огъартын къараб джюрюйдюле. Ала махтауну тохтаусуз сюедиле. Кеслерин ким эсе да бир этиб, саламлашыргъа да турсунмай тебрейдиле, кеси-кеслерин къошакъ-ландыра, махтауну суйген махтанчакъла джашауда кёб тюбейдиле. Махтауу болмагъан-ланы, болгъанланы да эл, джамагъат кеси кёреди.

Кесин махтагъанны кёб адам суймейди. Бир гитче ишни баджарсал, уллу ишни толтургъанча, махтаныб тебрейди. Акъылы, сыфаты да болуб, ишлерин толу баджаргъан, халкъгъа, джуртха, къыралгъа джарагъан, миллетлерин суйген, адабиятха, маданиятха, саданиятха эс бёлген, кеслерин тута билген, сыйларын, намысларын сакълагъан, онгсузгъа билек болгъан, джашны эм къартны, атаны ананы сыйлагъан, эгечни эгечича кёрген, къарнашха эс бёлген, джарсыгъанга кёл берген керти таулу адамла не мийик, уллу махтаугъа да тыйыншлыдыла. Кесинги махтама да, сени махтар кибик адамланы бири болургъа кюреш.

Башлары

Ал сёз.....	3
Март.....	5
Боран.....	6
Алтын кюн.....	7
Джангы джыл.....	8
Ичкичи.....	9
Ай бла кюн.....	10
Ач тюлкю.....	11
Къысха кюнле.....	13
Адам баласы.....	14
Сиз сабийле.....	15
Эсиргенни кюню.....	17
Согуцну къайгысы.....	19
Къойчу джашха.....	20
Андан эсе ёлгени ашхыд.....	22
Къызгъа.....	24
Таулу къызчыкъ.....	26
Бир къызгъа.....	28
Ишсизлик.....	29
Дыгаласынг сени къурумаз.....	30
Бек ашыгъыш сакълайбыз.....	31
Сагъыш эте биле эсе.....	31
Чалкъычыны сёзю.....	32
Тойда.....	34
Алтын Кавказ.....	36
Тюзлюк хорлайды.....	37
Тюзлюк.....	38
Къартны сёзю.....	41
Джаз.....	42
Джалгъан ариулукъ.....	43
Эки къызчыкъ келелле.....	44
Къыш.....	45
Эгечиме письмо.....	47
Марияны Зухрагъа кююю.....	52
Тёрттизгинле.....	54
Нарт сёзле.....	60
Хапар халда оюмла.....	67

Хубиев Бузджигит Дадашович

ПОДАРОК

Стихи, пословицы, сказания

Редактор – **Батчаев Башир Османович**

Технический редактор – **Дудова Саният Муратовна**

Отпечатано с оригинал-макета.
Заказ № 168 от 09.09.09. Тираж 100 экз.
Типография ООО «Нартиздат»
г. Черкесск, ул. 1-я Подгорная, д.2